

גרדומין – תפילין וציצית

- First we will discuss why גרדומין- remnants, are kosher in Tzitzit and not Tefillin.

1. תלמוד בבלי מסכת מנחות דף לה עמוד ב - "אמר רב פפא: גרדומי רצועות כשירות- עד אצבע צרדה"
2. תלמוד בבלי מסכת מנחות דף לח עמוד ב - "אלא אמר רבא- תיקו"

- Explain the difference suggested by the Gemara on 35b according to each of the following sources.
- Try to follow the extended analysis of the Kovetz Shiurim
- Explain why the Terumat HaDeshen expands the halacha to Etrog, while the Chatam Sofer does not. How does the Chatam Sofer connect to the position of Maharam MiRutenberg. Why does the Keren Orah push back?

3. נימוקי יוסף הלכות קטנות (מנחות) - הלכות תפילין דף ז עמוד ב

התם. מדלא קא חשיב גרדומי רצועה בהדי גרדומי תכלת וגרדומי אזוב משמע שפסולין דטעמא דכשרין היינו משום דתשמישי מצוה ניהו ואיכא משום זה אלי ואנוהו וכיון שהיה מתחלה כהוגן תו לא מפסיל:

4. קובץ שעורים חלק ב סימן כד

במנחות ל"ו אמר רב פפא גרדומי רצועות כשרין ולא מילתא היא מדאמרי בני ר' חייא גרדומי תכלת וגרדומי אזוב כשרין התם הוא דתשמישי מצוה ניהו אבל הכא דתשמישי קדושה ניהו לא ע"כ, ומבואר מזה דהא דאמרי בני ר' חייא גרדומי תכלת ואזוב כשרין לאו דוקא בהני תרתי דוקא דא"כ למה להו לחלק בין מצוה לקדושה אלא ע"כ דסברי דבכל המצות גרדומין כשרין בהן (ועי' תה"ד ח"ב סי' נ"ב דאתרוג החסר כשר מטעם גרדומין) רק דהוא דוקא בתשמישי מצוה ולא בתשמישי קדושה, ויש להבין טעם החילוק בין מצוה לקדושה, ושאלתי זה מאת הג' ר' יהושע זליג זצ"ל (העלוי הנפלא מקלימוויטש נפט' בבריסק בשנת תר"ע) והשיב לי דיש להסתפק בשיעורא דציצית אם השיעור הוא בקיום המצוה שצריך ללבוש ציצית של י"ב גודלין, או דהשיעור הוא רק בהחפצא, אבל אינו צריך ללבוש את כל השיעור, ואם יצויר שהציצית הן של י"ב גודלין והוא אינו לובש רק חצי השיעור ג"כ כשר, ואמר כי מוכח מיניה וביה דאין השיעור רק בהחפצא, דאם נאמר שצריך ללבוש עליו את השיעור כולו א"א להכשיר גרדומין דהא כל לבישה ולבישה היא מילתא באפי נפשה ומה תועיל ללבישה זו מה שהיה שיעור בלבישה אחרת, וע"כ צ"ל דאין שיעור כלל להלבישה אלא דצרי' שהציצ' בעצמן יהיו של י"ב גודלין ובזה שייך להכשיר גרדומין שאין צריך להשיעור אלא בתחילת עשיתן ולא אח"כ, ואם כן י"ל דזהו טעם החילוק בין מצוה לקדושה היינו דבתשמישי קדושה השיעור הוא גם בקיום המצוה ולא רק בהחפצא גרידא אלא דצריך ללבוש שיעור שלם של הרצועות ומש"ה לא שייך להכשיר גרדומין עכ"ד זצ"ל.

והנה עיקר יסוד דבריו הוא ברור ואמת כי לא שייך הכשירא דגרדומין היכא שהשיעור הוא בקיום ומעשה המצוה ורק היכא שהשיעור הוא בהחפצא גרידא יש מקום להכשיר גרדומין, אבל לפ"ז נצטרך לומר דכללא הוא דבכל תשמישי מצוה השיעור הוא רק בהחפצא ובתשמישי קדושה השיעור הוא גם במעשה המצוה וקיומה וצ"ע דמאי פסקא ואטו כולהו בחדא מחתינהו, ולמה לא יוכל להיות בתשמישי מצוה השיעור גם בקיום המצוה, וכן בתשמישי קדושה להיפוך, ולולי דבריו היה אפשר לומר דבתשמישי קדושה הקדושה היא תנאי לכשרות המצוה ואם יצויר שהמצוה כשרה בכל הפרטים אלא שמאיזה טעם אין להן קדושה זה גופא פוסלן, ונמצא דבתשמישי קדושה צריך שני דברים, עצם כשר' המצוה והקדושה ובתשמישי מצוה אין צריך אלא פרטי המצוה בעצמה וגרדומין לא מהני אלא לענין כשרות המצוה ולא לענין קדושה כיון שאין להן תואר הצריך לקדושתן, ומש"ה לא מהני גרדומין בתשמישי קדושה דאף דמהני להכשירן אבל כיון שאין בהן קדושה ממילא הן פסולין משום חסרון קדושה.

ובספר יראים במצות תפילין וכו' וז"ל ואם נכתבו האותיות כדין ונמחקו או נקרעו מייטנין ינוקא וכו' ואי קרי להו כדמעיקרא שירי מצוה הן וכשרין ע"כ ומשמע דהכשרן הוא משום גרדומין וקשה דהא בתשמישי קדושה ליכא הכשירא דגרדומין, ולפי הנ"ל דבאמת לענין הכשר אין חילוק בין מצוה לקדושה וגם בתשמישי קדוש', מהני טעמ' דגרדומין להכשירן אלא דפסולן הוא משום חסרון קדושה י"ל לפי מ"ש הרשב"א פ"ב דנדרים בשם הראב"ד דהמתפיס באותיות ספר תורה הוי מתפיס בדבר הנדור עיין שם, ומבואר מדבריו דקדושת האותיות היא קדושת פה ככל ההקדשות הבאין ע"י אדם וכיון שקדושת הגוף שחלה שעה אחת שוב לא פקעה לעולם ואפילו בקדשים שמתו יש סוברין דאסורים בהנאה מדאורייתא, א"כ גם בגרדומין נשארה קדושתן, ולענין הכשר גרידא מועיל טעמא דגרדומין גם בתשמישי קדושה, משא"כ ברצועות דאינן קדושים מכח קדושת פה אלא הוא איסור תורה ע"י יחודן לכך כדמוכח בגמ' דתלי בפלוגתא דהזמנה מילתא כמו תכריכי המת והאיסור מתחדש עליהן בכל שעתא ושעתא ע"י שיש להן תוארן הצריך לקדושתן וכשנתבטל מתמונתן שוב אין להן קדושה וממילא הן פסולין מפני חסרון קדושה.

וצריך להבין לרב פפא דס"ל דמהני הכשירא דגרדומין גם בתשמישי קדושה אמאי נקט למילתיה דוקא ברצועות ואמאי לא אמר גרדומי תפילין או מזוזה כשרין, ונראה מזה דלא שייך הכשירא דגרדומין אלא לענין חסרון שיעור וזה שייך ברצועות דיש שיעור לאורכך ולרוחבן, אבל תפילין ומזוזה אין להן שיעור כמה יהא גדולין דאי פחות מב' אצבעות לא מיפסיל בהכי ואם נשתנו מתוארן הצריך להן אין להכשירן מטעם גרדומין, וזהו טעמו של רש"י לענין גרדומי ציצית דבעינן שישתיירו הגדיל והענף ואם נפסק כל הענף לא מהני להכשירן מטעם גרדומין, וה"נ בנמחקו האותיות קצת א"א להכשירן משום גרדומין כיון דאין פסולן מפני חסרון שיעור, מיהו ר"י חולק על רש"י בגרדומי ציצית ומכשיר גם בנפסק כל הענף ונשתייר כדי עניבה מהגדיל אף שהוא פסול אחר ואינו מטעם חסרון שיעור.

5. תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן נב

אשר שאלתני על עובדא תמיהא דאיתעביד מקרוב בסמוך לך, שהיו כמה ישובים שלא היה להם רק אתרוג א' למצוה בחג, והיתה להם שעת הדחק שלא היו יכולים להוציא להם יותר, והיו רוצים כל הישובים לצאת ח"ח = ידי חובה, ועמדו וחתכו אתרוג לכמה חתיכות, ושלחו לכל ישוב חתיכה אחת. וקודם שהגיע מקצת חתיכות ליש ישובים /צ"ל: לישובים/ כבר נצטמקו ונתמעטו לפחות מכביצה, ואף עפ"כ ברכו עליהם ביום ראשון. ודרשתני אי שפיר למיעבד הכי הלכה למעשה, ולפ"ד לא כשר הדבר ולא תעשה כן וגם לא שמעת כה"ג עד כה. דע לך עמיתי כי גם בעיני הרואה תמוה היא, ולא שפירת באנפאי ואבאר לך סברתי וטעמי על ככה בדרך קצרה.... ותו נראה לחלק דל"ד נד"ד לחסר דר"ח דשרינן ביום טוב שני ובשעת הדחק, דהוא חסר איירי שנחתך ממנו או שחתך ממנו אפי' לכתחלה כדי לאוכלו ולטבול בו, ומניח השאר כדי לצאת בו ח"ח כה"ג כשר, משום דשירי מצוה הוא. כדאשכחן נמי כה"ג דלכה"פ כשר בדיעבד, גרדומי תכלת וגרדומי אזוב משום דנשתאר מן הכשר. ונראה קצת הוכחה דדוקא משום ה"ט הוא, דאל"כ מאי טעמייהו דא"ז ואשירי דפסלי כל הפסולים ביום טוב שני

חוץ מחסר? ואף על גב דדייקינן לה מתלמודא, קשה לתלמודא גופיה מאי טעמא, הא נראה ומוסבר לכל שאין מום גדול באתרוג ממה שהוא שבור ומחוסר. אע"כ היינו טעמא משום דשירי מצוה הוא ובא מן הכשר, אבל מי שבא לחתוך מן האתרוג חתיכה אחת ורוצה לברך על אותה היא לאו שירי מצוה מיקרי אלא חתיכת אתרוג מיקרי. וה"ה כשבאין מתחלה לחותכה לחתיכות ולחלק ביניהם, כולן חתיכות אתרוג מקריין ולא אשכחן מצוה דכה"ג כשר וק"ל. ואף את"ל דאין הראיות ברורות לגמרי, מ"מ הרואה תמיה זאת להתיר....

6. שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רנו

שו"ט ל"ג הרב הגאון המאה"ג המופלג בתורה ומפורסם כערוגת הבשם גל אגוזים גן הדסים כש"ת מו"ה שלמה קלוגר נ"י רב"ד ומ"מ דק"ק בראד יע"א.

נתכבדתי ביקרתו וגם עוררני עליו בלוחות שניות וידעתי כי לא לדידי צריך מר אך ענותנותו הרבני /תרבני/ והאותיות שאלוני ע"ד ס"ת שנשתנה הדין לאחר הכתיבה ונהפך לאדמדמם מכמה סבות אי כשרה הס"ת או לא עכ"ל שאלת חכמתו כי רבה והעמק עיונו בדברים חריפים נחמדים דברי דודים....

ועתה אבוא קצת על דברי חריפתו ומתק דבשו במטה עוז אשר ביד פר"מ מ"ש דהוכחה מראיתו בסופו הוה כגדומי תכלת דכשרים לפי הנ"ל לא צריכי לזה ויפה דחה הרב שכנגדו דהרי הכא בקדושה עסקי' וגרדומי' תשמישי קדושה פסולים כגדומי רצועות כמבואר פ' הקומץ. ופר"מ דחה דהלא בשאר צבעוני נמי קדוש בקדושת השם דהרי מצילין מפני הדליקה כבר כתבתי קדושת השם דלא כתיב כתיבה מלתא אחריתי וקדושת וכתבתם או ועתה כתבו לכם מילת' אחריתי היא ואין אדם י"ח = יוצא ידי חובה = תפילין ומזוזות או של ועתה כתבו לכם השירה הזאת בשארי צבאונים /צבעוניים/ והוא קדושה בפ"ע ואין גרדומים כשרים בזה. ומה שהקשה הרב ההוא מ"ש דלא מכשרי' גרדומי' שופר ולולב דמכשרי מצוה ניהו אי קושיתו מגרדומי תכלת לק"מ דתכלת היא גופי' מצוה שהרי בעי עשיי' לשמה ואפי' למ"ד לא חובת טלית הוא מ"מ מדבעי עשיי' לשמה הוה מצוה בעצמו וכיון שהוכשר תו לא פקע שם מצוה מיני' משום פחת שיעור' ואה"נ אם נפחת החוט וכשר ושוב מתיר הציצית וחוזר ותולה בבגד דהוה עשייה חדשה לא מתכשר הגרדים ההוא משא"כ ל"ז שהוא עדיין במצותו הראשונה וכל זה בתכלת שנתלה בבגד לשמה משא"כ שופר ולולב שאין גופן מצות אלא הלקיחה בלולב ושמיעה בקול שופר וכל לקיחה ולקיחה וטוט וטוט מצוה בפ"ע היא לא שייך לאכשורי גרדומי' דהתחלה הוא ולא גרדומי' ופשוט אך ק' הרב עצומה מגרדומי איזוב דדומה ממש ללולב ושופר ואפ"ה כשר וצ"ע מ"ש מלולב ושופר ואולי שאני שיוירי טהרה דטפי עדיף כדקיי"ל בנטי' = בנטילת ידים = פכ"ה ובטש"ע א"ח סס"י ק"ס והש"ס פ' הקומץ לא בא אלא להשוות רצועות לתכלת ודחי תשמישי קדושה שאני אבל לאיזוב לא דמי דהתם שיוירי טהרה ניהו ומי שדעתו רחבה מדעתנו ישמיענו תי' הגון ונקבל באהבה.

7. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג חלק ד (דפוס פראג) סימן סח (מובא בבית יוסף א"ח לב)

ותפילין שהיו מרובעת וכשנתיישנו נמתחו ואינו מרובעת צריך לחזור ולעשותן מרובעת. וציצית העשוי' כתקונו למעלה מן הקשר גודל ולמטה משולש /משלוש/ ונקרע הטלית העליון וקאי למטה מקשר גודל מותר כדאי' פ' התכלת (מ"ב ע"א) חז' רב סמא לקרנא דגלימי' דסתר וכי' עד שעת עשיי' אתמר. וטעמא משום דכתי' ועשו להם ציצית כלומר בשעת עשייה דוקא קפיד קרא אבל תפילין מרובעת הלכה למשה מסיני וכל שעתא בעי' שיהו מרובעת.

8. קרן אורה מסכת מנחות דף לה עמוד ב

וא"כ אמאי לא קאמר הש"ס לחלק בהם לענין גרדומי ציצית משום דבשעת עשייה הי' בשיעור, אלא ודאי מוכח מזה דתשמישי קדושה וכ"ש קדושה עצמה כל הלכות שנאמר בהן צריך שיהי' לעולם בתיקונם, והדבר פשוט באין מחלוקת, והכי נמי משמע מהא דלעיל (ע"א), כל זמן שפני טבלה קיימת, ובשיעור הרצועות עי' תוס' ז"ל (ד"ה וכמה) וברא"ש (ה"ק ה' תפילין סימן י"א) ובמרדכי (שם י"א ע"ב בדפי הר"ף) ז"ל באורך, ועי' בב"י ז"ל.

9. Dafyomi.co.il [See also Achiezer 3:46]

QUESTION...It is not clear, however, why this is a reason to differentiate between the two types of Gardumin. Why should the fact that Tzitzis and Ezov are Tashmishei Mitzvah, and straps of Tefilin are Tashmishei Kedushah, make a difference with regard to the Gardumin? ANSWER: The HAGAHOS HA'RADAL asks another question, and he uses the answer to that question to explain the difference between Tashmishei Mitzvah and Tashmishei Kedushah. He asks that there are many other Tashmishei Mitzvah that, like Tzitzis, Ezov, and Retzu'os, have minimum requirements in their size, but which are not valid if they are cut short (that is, their Gardumin are not valid). For example, the Lulav has a minimum Shi'ur, but it does not remain a valid Lulav when some of it breaks off. Similarly, the Shofar has a minimum Shi'ur, and if part of it is cut off, it does not remain valid. What is different about the Tashmishei Mitzvah of Tzitzis and Ezov that their Gardumin are valid?

The Radal answers this question based on the words of the NIMUKEI YOSEF. The Nimukei Yosef says that when a minimum Shi'ur is required for Tzitzis, Ezov, and Retzu'os of Tefilin, it is because of "Hidur Mitzvah," the Mitzvah to beautify a Mitzvah, as derived from the verse, "Zeh Keli v'Anvehu" (Shemos 15:2). Consequently, if an object of Tashmishei Mitzvah was "Mehudar" at the outset, then it remains valid even after it loses its Hidur. Regarding Tashmishei Kedushah, however, the law is more stringent and requires the minimum Shi'ur throughout the fulfillment of the Mitzvah.

The Radal explains the words of the Nimukei Yosef as follows. The Shi'ur of Tzitzis, Ezov, and Retzu'os of Tefilin is only mid'Rabanan, because of Hidur Mitzvah. With a Halachah d'Rabanan, one may be lenient and consider the item valid even when it loses its Shi'ur of Hidur. In this respect, however, there is a difference between Tashmishei Mitzvah, for which one may be lenient, and Tashmishei Kedushah, for which one may not be lenient, due to its status of Kedushah. This explains why the Gemara differentiates between Tashmishei Mitzvah of Tzitzis and Ezov, and Tashmishei Kedushah of Retzu'os of Tefilin.

The Radal answers the question from other Tashmishei Mitzvah, such as Lulav and Shofar, as follows. The Shi'urim of Lulav and Shofar are mid'Oraisa and, therefore, it is not possible to be lenient with regard to their Shi'urim (and to say that their Gardumin are valid), even though they are Tashmishei Mitzvah. Only Tashmishei Mitzvah which have Shi'urim that are mid'Rabanan (because of Hidur) are valid when their Shi'urim are lessened and only Gardumin remain. (Mordechai Zvi Dicker)